

світлова
класика

Юрій ЗАЗИМКО

ХОДІННЯ замерзлими водами* (суб'єктивні роздуми над "Декалогом")

Кшиштоф Кешльовському світову славу як режисерові кіно принесли фільми, зняті наприкінці 80-х років: "Короткий фільм про вбивство"/1987/, "Короткий фільм про любов"/1988/, знаменитий телесеріал "Декалог"/1987-89/-авторське трактування десяти християнських заповідей. Два попередніх фільми увійшли до серіалу відповідно як п'ята й шоста "заповіді".. "Декалог" тріумфально йшов на екранах Європи, Америки, Австралії.. Фільми демонструвалися в найкращих кінотеатрах і, що найважливіше, одним нерозірваним циклом: щоденно, без великих перерв, зі збереженням всієї магії широкого екрану. Це давало змогу не пропустити наскрізні деталі, приховані сенси й алюзії, що переходили з фільму в фільм, відчуті монолітну й монофізичну єдність всього серіалу. Нашому глядачеві поталанило значно менше. У вітчизняному прокаті демонструвалися лише кілька окремих фільмів "Декалогу", а на ТБ вони йшли з такими перервами, що годі було сподіватися на більш-менш адекватне сприйняття авторського задуму. Та й у самій Польщі "Декалог" не мав такого успіху, як це випало на його долю у Західній Європі: в країні, де релігія є необхідністю, а не однією з людських можливостей, з підозрою сприймається будь-яка спроба інтерпретації "абсолютних" догматів... Серіал викликав жваві відгуки кінокритиків, неоднозначні (часто - цілком протилежні) реакції глядачів. Це свідчило про те, що авторів вдалося зачепити якийсь болючий і прихований нерв загальних уявлень про сутність цінностей сучасної людини. Сам режисер, наскільки це було можливим, уникав теологічних дискусій, спровокованих "Декалогом". Можна його зрозуміти. Віра - це справа дуже інтимна й делікатна, індивідуальний досвід якої не вкладається у звичні словесні формули. А тут, мало не в кожному інтерв'ю з Кшиштофом Кешльовським лунало сакра-

"Короткий фільм про любов". Режисер К.Кешльовський. 1988.

ментальне запитання: "Чи вірите ви в Бога?" На одне з них він відповів так: "Вже сорок літ, як я не хожу до костюлу". В розмові з Тадеушем Соболевським, головним редактором варшавського щомісячника "Кіно", режисер пояснює власну позицію: "Для мене віра в Бога не пов'язана з церквою як з інституцією. Коли мене запитують, чи вірую я, відповідаю: мені не потрібні посередники..." Зрозуміло, що це - не остаточна відповідь. У фільмі "Декалог-1" багато не менш важливих запитань лишаються взагалі без відповідей. Ось хлопчик, побачивши збитого машиною пса, запитує свого батька, програміста-математика, що таке смерть.. Той намагається швиденько пояснити: "Людина - це механізм... Серце - насос, мозок - комп'ютер, вони зношуються, перестають працювати, ось і все." Мало не задовільняє таке пояснен-

ня. Він показує на газету з некрологом, на слова "...молебень за упокій душі." - "Душа? Це всього лиш такий вираз.."

Людям, які вважають, що вона є, легше жити.. - "А тобі?" - допитується хлопчик.. Дорослий ніяк не збагне причину дитячого занепокоєння.. Між ним і сином - прекрасні стосунки, ніяких непорозумінь (за винятком дрібниць), вже куплено нові чудові ковзани, підраховано на комп'ютері міцність поверхні льоду на ставку. Кшиштоф (так звати героя фільму) живе без дружини й син для нього - центр існування.. Раптово й нагло руйнуються узвичаєні приємні звичками життєві виміри: провалюється лід, гине малий - виявляється, наперекір всім попереднім розрахункам, з теплової станції на ставок вночі спустили гарячу воду... Лице Кшиштофа поволі перетворюється на нерухому маску - тепер настає його черга для за-

*В статті використані матеріали з польського щомісячника "Kino".

"Короткий фільм про вбивство". Режисер К.Кешльовський. 1987.

питань без відповідей. Він їх набирає на екрані комп'ютера, а той лиш мерехтить холодним зеленавим світлом - у відповідь на розпачливе людське волення: "Ти є? Що робити мені? Для чого Тобі малий хлопчик? Дай мені якийсь знак..." Все, на що здатен мовчазний адресат, - це видати лаконічний надпис на моніторі: Out of memory - "Поза межами пам'яті..."

Дивний персонаж проходить крізь всі фільми "Декалогу". Він завше мовчить, ні з ким безпосередньо не контактує, з'являється нізвідки й зникає невідомо куди.. Йому дозволено лиш інколи миттєвим поглядом та виразом спокійного суму на обличчі засвідчити чужу радість чи біль, побути поруч людської самоти чи любови.. Та окрім перебігу самої гри, яку ведуть між собою і власною долею герої серіалу, він бачить щось зовсім інше, невидиме навіть для найуважливішого споглядальника. Його з'яви стають своєрідним означенням якоїсь невимовної таємниці, звільненої від претензійних символів і недолугих метафор.. Сам режисер зауважує, що в буденній свідомості поняття віри дуже рідко пов'язується з тайною. Всі відповіді там відомі заздалегідь.. Нам належить Боже заступництво, бо ми бідні й нещасні. Тут ніби укладається договір: ми страждаємо, а за це одержуємо благодать.. Це схоже скоріше на торг, аніж на спробу наблизитись до переживання тайнства. Інертність душі не можна виправдити стражданнями тіла, за механічним сповненням ритуалів часто ховається змертвіння живого процесу віри. Бог Євангелії не вимагає від людини обов'язкових жертвоприношень: заклань і всеспалень. Все вирішується самими людьми, мірою дієвого сповнення їхніх сердець любов'ю. "Мене дратує ставлення до Бога як до того, хто відповідає за все добро і за все зло на світі", - говорить польський кіномитець. Можливо, така позиція більш

сприйнятна і зрозуміла в наш час, аніж, скажімо, патетичне мотивування ієрархії цінностей (авторська аксіологія) в останніх двох фільмах Андрія Тарковського. Герой "Офіри" приносить в жертву свій Дім - віддає на поталу вогню будинок, з якого давно щезло тепло людських і сімейних стосунків, схолоднілий взаємним відчуженням його мешканців. Він офірує те, що вже сам давно не любить. Але йому дуже хочеться врятувати неодмінно все людство - гамузом, без марудних зусиль щоденної підтримки (рятування) окремих (найближчих) людей... Такий орієнтир, навіть устаткований звучанням "Страстей по Матвею" Баха (на тлі споглядання "Поклоніння волхвів" Леонардо), все ж викликає певні сумніви... Згадується і божевільний з "Ностальгії": щоб спасти і звільнити всіх, він ув'язнює поруч себе власне сімейство. Ця приналежність суто російського месіаністичного світосприймання подається тут як загальноєвропейський набуток. Але ж Європа давно вже звільнилася від необхідності розплачуватися за штурм і освоєння "духовних вершин" окремими ентузіастами ("еклезіастами"), здичавінням і злиднями мільйонів своїх простих громадян!.. Фільми Кшиштофа Кешльовського - то вже інший культурний тип: спроба поєднати масове і елітарне, віднайти й оприсутнити їхні контрапункти, дати можливість звичайному глядачеві вийти на рівень "незвичних" запитань. Бо ж варто замислитись: чому нинішні, оброслі сірим мохом, духовидці-духоборці так потерпають, так плачуться над фактом постання епохи масової культури? Може тому, що все важче, все неможливіше стає переконувати людей в необхідності щоденних і повсякчасних жертв заради "високих ідеалів", заради світлого, але завше - прийдешнього майбуття... Пророки розуміють: суспільна нежертвна практика відкидає, робить непотрібним існування злютованої

єдиним догматом пастви... А якщо немає пастви, немає фанатично відданих одній ідеї вірних, то відпадає потреба і в самих пророках, в одержимих і одержавлених пастирях та навчителів... Оцього вони й страхаються щонайбільше - перспективи, коли доведеться покинути посадово-духові крісла й освоювати непомітно земне ремесло повсякденного існування...

"Декалог" польського режисера не надокучливо допомагає нам зрозуміти, що ж відрізняє сучасну культуру від попередніх. В ній, у демократичній культурі, менше високої краси, зате більше істини - менше людських (фізичних) страждань, більше, хай і звучить це банально, їжі - щоденної істини для всіх, а не тільки для обраних. І, що не менш важливо, в ній більше добра, хай і утилітарного - того ж таки комфорту, захищеності від побутових тягарів. Можливість двічі на день мати гарячий душ і щовечора свіжу білизну - це той культурний мінімум, який значить для нормальної людини не менше, ніж "духовна" насиченість Прустом чи Фолкнером... Живе життя не терпить ієрархій "вищого" й "нижчого"... В ньому гарно приготовлені фаршировані баклажани звучать в нас не менш втішно, аніж "Чарівна флейта" Моцарта... В цьому часопросторі, що зветься "сучасністю" поруч з десятима найосновнішими заповідями людина мусить дослухатися і зважати на десять тисяч інших, не менш важливих, заповідей, які виникають в різноманітних і повсякденних ситуаціях її приватного життя...

З позицією автора "Декалогу" перегукуються деякі думки Віктора Франкла, відомого вченого-психіатра, колишнього в'язня німецького концтабору. Журналістка з американського журналу "Тайм" запитала у нього, чи не свідчить відхід багатьох людей (вірних) од окремих догматично оформлених конфесій про сучасну тенденцію переходу до універсальної релігії? "Навпаки, - відповів Франкл, - ми йдемо не до універсальної, а до особистої, найглибшим чином персоналізованої релігійності, за допомогою якої кожен зможе спілкуватися з Богом на своїй власній, особистій, інтимній мові..."

В такому випадку, кіно як мистецький жанр, ще надовго збереже для нас можливість спільного, майже сакрального, ритуалу - хвилюючого очікування (в темряві кінозалу) з'яви на єдиному для всіх освітленому екрані наших потаємних сподівань і уявлень...